

düzenlenen eser üç bölümden ibarettir. Birinci bölümde iman, islâm, ihsan ve istikamet kelimelerinin izahı yapıldıktan sonra Kur'an'ın ve Kur'an'ı öğrenip öğretmenin fazileti, ebeveynin bu husustaki sorumluluğu konularına yer verilmiştir. İkinci bölümde ilköğretimde öğretmenin ücreti, öğretim konuları, eğitim metotları, tatilin gerekliliği ve karma eğitimin sakıncaları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölüm, eğitim ve öğretimde ortaya çıkan bazı meselelerin çözüm önerilerine ayrılmıştır. Eğitimi fıkıh ilminin bir dalı olarak ele alması, yani bir çeşit "eğitim fıkıhı" mahiyeti taşıması bakımından ilk örnekler arasında yer alan kitapta hükümler sırasıyla Kur'an, sünnet, amel-i ehl-i Medîne ve icmâa dayandırılmış, son olarak da kıyasa başvurulmuştur. Eser o dönemde temel eğitimin hedef, konu ve metotları hakkında İslâm âlimlerinin hangi dinî esaslara dayandıklarını ve nasıl bir eğitim sistemi ortaya koyduklarını göstermesi, ayrıca öğretmenliğinin profesyonel bir meslek olarak kabul edilmesi için ileri sürülen gerekçeler yanında öğrencilere verilecek disiplin cezalarına getirilen medenî sınırlandırmalar bakımından da dikkat çekicidir. 2. *Kitâbü'l-Mûlaḥḥisî'l-Muvaṭṭa'* (*Kitâbü'l-Mûlaḥḥis li-Müsnedi Muvaṭṭa'î Mâlik b. Enes*). Mâlik b. Enes'in *el-Muvaṭṭa'*ının İbnü'l-Kâsım rivayetindeki 520 adet muttasıl hadisi ihtiva eder. Hadisler, Mâlik'in hocalarının isim veya künyelerinin Mağrib alfabesi esas alınarak tertiplenmiş sırasına göre verilmektedir. Eserin hadis usulü çerçevesine giren uzun bir mukaddimesi vardır. Muhammed b. Alevî b. Abbas el-Mâlikî'nin neşrettiği kitabın (*Muvaṭṭa'ü'l-İmâm Mâlik b. Enes, rivâyetü İbnü'l-Kâsım ve Telḥiṣü'l-Kâbisî* içinde, Cidde 1405, 1408/1988) Ebü'l-Velîd İbnü's-Saffâr, Bedreddin İbn Ferhûn ve Ebû Abdullah Şehâbeddin Muhammed b. Ahmed b. Halîl el-Huveyyî gibi âlimler tarafından yapılmış şerhleri vardır (yazma nüshaları ve şerhleri için bk. Hüseyin b. Muhammed Şevât, II, 845). 3. *el-Mümehhed fi'l-fıkh*. Fıkıh bablarına göre düzenlenmiş olup hadis, eser ve icthadları ihtiva eden kitabın altmışıncı cüzden sonrası tamamlanamamıştır. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, Kayrevan'daki Sîdî Ukbe Camii Kütüphanesi'nde bazı cüzlerinin varlığına işaret etmektedir (*Kitâbü'l-Ömr*, I, 278).

Müellifin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü Rûtebî'l-İlm ve (ahvâl) ehlih, en-Nâfi'a fi'l-i'ti-*

kādât, Risâletü keşfi'l-makâle (fi't-tevbe), Menâsikü'l-hac, Risâle fi ḥusni'z-zan billâhi te'âlâ, Risâletü'z-zikr ve'd-du'â' mimma li's-sâ'il fihi müktefâ, Risâletü tezkiyeti's-şühûd ve tecrîhihim, Risâle fi'l-verâ', Kitâbü'l-Münebbih li'l-fâtin 'alâ ('an) ḡavâ'ili'l-fiten, er-Risâletü'n-nâşiriyye fi'r-red 'ale'l-Bekriyye (Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah el-Bekrî es-Sıkkilî el-Kayrevânî'nin bazı tasavvufî görüşlerine reddiye-dir), Kitâbü'l-Münkız (mübâ'id) min şübehi'te'tevîl, Ahmîyetü'l-huşûn.

BİBLİYOGRAFYA :

Kādî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, II, 616-621; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 320-322; Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ – İbn Nâcî, *Me'âlimü'l-îmân* (nşr. Muhammed Mâdûr), Tunus 1978, III, 134-143; Zehebî, *A'îlâmü'n-nübelâ*, XVII, 158-161; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, III, 1079-1080; Safedî, *Nektû'l-himyan* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, s. 217-218; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müḥzeb*, II, 101-102; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 567; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Ömer), I, 419; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 97; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 277, 298; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 14; Sezgin, *GAS*, I, 463, 482-483; M. Âbid el-Fâsî, *Fihrişü maḥṭûṭâtı Hizâneti'l-Karaviyyîn*, Dârülbeyzâ 1400/1980, II, 476-478; Mahfûz, *Terâcîmü'l-mü'ellifin*, IV, 45-50; Hind Şelebî, *el-Kırâ'ât bi-lfrîkiyye*, Tunus 1983, s. 312-317; Abdullah el-Emîn en-Nu'mî, *el-Menâhic ve tûrukü't-ta'lim 'inde'l-Kâbisî ve İbn Haldûn*, Trabulsgarp 1984, s. 129 vd.; Abdülemir Şemseddin, *el-Fikrû't-terbevî 'inde İbn Saḥnûn ve'l-Kâbisî*, Beyrut 1405/1985, s. 77-98; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-muşannefât ve'l-mü'el-lifne't-Tünisiyyîn* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekkûş), Beyrut 1990, I, 274-284; Hüseyin b. Muhammed Şevât, *Medresetü'l-hadîş fi'l-Kayrevân*, Riyad 1411, II, 663-674, 830-849, 974-976; H. R. Idris, "Essai sur la diffusion de l'As'arisme en Ifriqiya", *Les cahiers de Tunisie*, I/1, Tunus 1953, s. 132-136; a.mlf., "Deux juristes kairouanais de l'époque ziride: Ibn Abi Zaid et Al-Qâbisî (X-XIe siècle)", *Annales de l'Institut d'études orientales*, XII, Algier 1954, s. 175-198; a.mlf., "al-Kâbisî", *El²* (İng.), IV, 341; Süleyman Ateş, "İslam Tarihinde İlk Pedagojik Eserlerden Bir Örnek: Öğretmen ve Öğrenci Meseleleri", *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Samsun 1992, s. 21-44; *Mevsû'atü Ṭabakâti'l-fukahâ* (nşr. Ca'fer es-Sübhânî), Kum 1418, V, 247-248.

SELAHATTİN PARLADOR

KÂ'BİYYE

(الكبيية)

Mu'tezile âlimlerinden
Ebü'l-Kâsım el-Kâ'bî el-Belhî'ye
(ö. 319/931)
nisbet edilen bir fırka
(bk. KÂ'BÎ).

KABLİ

(قبلى)

Zihnin

deney öncesi sahip olduğu
bilgi anlamında
mantık ve felsefe terimi.

Felsefede önsel bilgiyi ifade eden **kablî** (Batı literatüründe **a priori**) terimi Arapça'da "önce" anlamında zaman zarfı olan **kabl** kelimesinden türetilmiş olup **ba'dî**-nin (**a posteriori**) karşıtıdır. Bilginin kaynağı konusunda nereden ve nasıl elde edildiği bilinmeyen, duyu algılarına, deney ve akıl yürütmeye gerek kalmadan bir önermenin doğru veya yanlış olduğunu zihnin ilk hamlede kavramasını filozof Kindî "el-evâilü'l-akliyye, el-mukaddimâtü'l-üvel, el-mukaddimâtü'l-ülâ" terimleriyle karşılar (*Resâ'il*, s. 107, 114). Fârâbî ise "kablî, el-evâil" (*et-Ta'likât*, s. 3), "el-mukaddimâtü'l-ülâ, evâilü'l-maârif" ve "mebâdiü'l-burhân" (*el-Cem'*, s. 98) terimlerini aynı anlamda, yani "aksiyomatik bilgi" karşılığında kullanır. İbn Sînâ da çeşitli eserlerinde bu kavramı "el-ulûmü'l-evveliyye el-garîziyye, el-ma'kulâtü'l-bedîhiyye şeklinde ifade etmiştir (*eş-Şifâ*, s. 39-40; *el-İşârât*, s. 40, 95, 99). Seyfeddin el-Âmidî bu tür aksiyonlardan oluşan önermeleri "el-kazâyâ'l-evveliyye" ve "el-kazâyâ'l-fitriyye" olarak adlandırmaktadır (Emîr el-A'sem, s. 341-342).

Daha çok Immanuel Kant'tan itibaren Batı'da gelişen Yeniçağ bilgi teorisinde kullanılan **a priori** terimi Arapça'da genellikle **kablî** kelimesiyle karşılanmaktadır. Son dönem Osmanlı mantık ve felsefe kitaplarında ise **a priori**nin karşılığı olarak farklı terimlere rastlanmaktadır. Meselâ Ahmed Naim bir süre **a priori**yi "bidâî", **a posteriori**yi "nihâî" tabirleriyle karşılarken daha sonra bunları terketmekle birlikte ıstılah encümeninin önerdiği **kablî** ve **ba'dî** terimlerini de uygun bulmamış, sonuçta Cevdet Paşa'nın *Mi'yâr-ı Sedâd*'ındaki tasdik çeşitlerini dikkate alarak **kablî** yerine "tasdik-i evvelî", **ba'dî** yerine "tasdik-i tecrübî"nin kullanılması gerektiğini söylemiştir (Kara, sy. 4 [2000], s. 202-203). İzmirli İsmail Hakkı ise **kablî** yerine "tasdik-i evvelî", **ba'dî** yerine "tasdik-i sâni"yi tercih eder (*Felsefe Dersleri*, s. 126-127). Çağdaş Arapça literatüründe **kablî** ve **ba'dî** terimleri benimsenmiştir (ayrıca bk. BA'DÎ).

BİBLİYOGRAFYA :

Kindi, *Resâ'il*, I, 107, 114; Fârâbî, *el-Cem' beyne re'yeyi'l-hakîmeyn* (nşr. Albert Nasrî Nâdir), Beyrut 1986, s. 98; a.mlf., *et-Ta'likât*, Haydarâbâd 1346, s. 3; a.mlf., *Risâle fi'l-'akl* (nşr. S. J. M. Bouyges), Beyrut 1986, s. 8-9; a.mlf., *et-Tenbih 'alâ sebîl's-sa'ade* (nşr. Sahbân Halîfât), Amman 1987, s. 233; a.mlf., *Fuşûl munteze'a fi 'ilmi'l-ahlâk* (nşr. Fevzi Mitrî Neccâr), Beyrut 1993, s. 51; İbn Sînâ, *eş-Şifâ' et-Tabî'iyât* (6), s. 39-40, 186; a.mlf., *el-İşârât* (nşr. Mahmûd Şihâbî), Tahran 1960, s. 40, 95, 99; a.mlf., *en-Necât* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1364 hş., s. 532-534, 540-543; İzmirli İsmail Hakkı, *Felsefe Dersleri*, İstanbul 1330, s. 126-127; Ali Durusoy, *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri*, İstanbul 1993, s. 141-143; Emîr el-A'sem, *el-Muştalahâtü'l-felsefiyye 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1997, s. 341-342; İsmail Kara, "Baban-zâde Ahmet Naim Beyin Modern Felsefe Terimlerine Dair Çalışmaları", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, İstanbul 2000, s. 202-203.

ALİ DURUSOY

KABUL

(bk. İRADE BEYANI).

KABÛLÎ

(قبولی)

(ö. 883/1478)

Divan şairi.

Bir şiirinde, divanını Fâtih Sultan Mehmed'e takdim etmek üzere 880 (1475) yılında topladığını ve bu tarihte otuz dokuz yaşında bulunduğunu söylemesinden hareketle (vr. 350^a) 841'de (1437-38) doğduğunu söylemek mümkündür (*Külliyât-ı Divân-ı Kabûlî*, s. 8). Hayatı hakkında kendi eseriyle yakın arkadaşı Hâmîdî-i Acem'in padişaha sunduğu divanında bulun, her beytin birinci mısraının ilk harfinden "Kabûlî" adının oluştuğu bir müveşşah ve ölümüne düşürülmüş bir tarih kıtası (a.g.e., s. 6-7) dışında kaynaklarda bilgi yoktur.

Divanındaki bir beytinden (vr. 69^b) aslen İranlı olduğu ve Şirvanşah'a (Ferruh Yesâr) yazdığı kasidelerden (vr. 127^b-129^b) bir süre Şirvan'da kaldığı anlaşılmaktadır. Şirvanşah'tan itibar görmesine rağmen (vr. 211^b) bilinmeyen bir sebeple oradan ayrılmış, muhtemelen Fâtih Sultan Mehmed'in âlim ve şairlere değer vermesi sonucunda artan şöhretini duyup Şirvan'dan Osmanlı ülkesine gelmiştir (a.g.e., s. 9, 14). Önce Amasya'ya uğrayıp Şehzade Bayezid'e sunduğu Farsça iki kaside ile ve bir imtihan neticesinde şehzadenin iltifat ve ihsanlarına mazhar olmuştur. Bir ka-

sidesinde (vr. 113^b) kendisinin sıradan bir kişi olmadığını, "ehl-i maânî" tarafından yetiştirildiğini, kaside ve gazelde Zahirî-Fârâyâbî'lerin, Hüsrev-i Dihlevî'lerin ruhlarından mânevî yardım aldığını ve şehzadeden gerekli ilgiyi gördüğü takdirde kendisinin de onlar gibi büyük şair olacağını söyleyip bütün tahsilinin edebî sahada ve bilhassa şiire yönelik bulunduğunu ifade eder (vr. 12^a). Kabûlî daha sonra saraya ulaşmanın yolunu bulmuş ve ilk kasesidesini sununca Fâtih Sultan Mehmed'in takdirini kazanarak maiyet erkânı arasına dahil olmuştur. Ancak kendisini çekemeyen vezirlerin olduğunu ve padişahın meclislerinden sık sık görülmesiyle huzura çıkmasını hoş karşılamayanların bulunduğunu belirtmesi (vr. 225^b, 233^b) itibarının azaldığını göstermektedir. Nitekim altı yedi yıl içerisinde padişahın çevresinden uzaklaştırılmıştır. Bunun sebebi muhtemelen geçimsiz bir tabiata sahip olmasıdır. Divanında birçok kimseye satıldığı, vaktiyle Şiraz sarayında beraber bulundukları Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî'yi bile hicvettiği göz önünde tutulursa Fâtih ve etrafındakilerin onun bu karakterini beğenmedikleri düşünülebilir.

Ömrünün sonlarına doğru çok sıkıntı çeken Kabûlî, bir yandan dünyadan hiçbir beklentisi olmadığını söylerken (vr. 221^b) diğer yandan sultana ve devlet ricâline sunduğu kasidelerle tekrar hünkâr meclisine girmenin yollarını aramıştır. Nitekim kendisinin gerçek hayat hikâyesi olan divanını düzenleyip 880 (1475) yılında Fâtih Sultan Mehmed'e takdim etmiştir; ancak bu da fayda vermemiş, Hâmîdî'nin ifadelerinden anlaşıldığına göre (vr. 340^b) yoksulluk ve zaruret içinde vefat etmiştir. Nahcuvânî yerini belirtmeden onun İstanbul'da medfun olduğunu kaydetmektedir (sy. 14 [1341], s. 50).

Kabûlî'nin tek eseri, İsfahanlı Gıyâs adlı bir hattata tertip ettirdiği güzel bir ta'lik ile yazılmış *Külliyât-ı Divân-ı Kabûlî*'dir. Eserin bizzat şair tarafından Fâtih adına düzenlenmiş olan nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olup (Ayasofya, nr. 3958) İsmail Hikmet Ertaylan tarafından bir tanıtım yazısıyla birlikte tıpkıbasım halinde neşredilmiştir (bk. bibl.). Esas itibarıyla Farsça şiirlerden meydana gelen altı bölümlük külliyatın birinci bölümünde münâcât, na't, medh-i sultân vb. şiirler, ikinci bölümde kasideler, üçüncü bölümde hezeller, dördüncü bölümde gazeller ve beşinci bölümde "Gazeliyyât-ı Türkî" başlığı altında on iki gazel bulunmaktadır. Altıncı bölümde Fâ-

tih'in methine dair Farsça kasideler yer alır. Divanda mevcut olan ve Fâtih dönemi fetihleri, Ali Kuşçu'nun Türkiye'ye gelişi, padişah ve şehzade meclislerindeki sohbetler, gazâyâ çıkılırken sancak altında dua edilerek kasideler okunması gibi olayları anlatan şiirler eserin önemini artırmaktadır. Kabûlî bazı manzumelerin de aynı dönemde yaşayan Sâilî, Kâşîfî, Vâhidî, Hâmîdî gibi şairler ve onların edebî kabiliyetleriyle kendisi gibi dışarıdan gelen şairlerin padişah, şehzade, vezirler tarafından nasıl imtihan edildiği gibi konular yanında Fâtih Sultan Mehmed dönemindeki hat, tezhip ve cilt sanatları hakkında da bilgi vermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Külliyât-ı Divân-ı Kabûlî (nşr. İsmail Hikmet Ertaylan), İstanbul 1948; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 3-28; *Külliyât-ı Divân-ı Mevlânâ Hâmîdî* (nşr. İsmail Hikmet Ertaylan), İstanbul 1949, neşredenin girişi, s. 12, 22; Necla Çobanlı, *XV. Yüzyıl Şairlerinden Hâmîdî ve Kabûlî'nin Türkçe Şiirleri* (mezuniyet tezi, 1949-50), İÜ Türkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 353; Halûk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhtitler*, İstanbul 1996, s. 43-45; a.mlf. v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 237; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 342; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1988, s. 278, 293, 297, 343; Hâc Hüseyin Nahcuvânî, "Nüfûz-ı Zebân u Edebiyyât-ı Fârisî der Türkiye, Devr-i Âl-i 'Osmân", *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât-ı Tebrîz*, sy. 14, Tebriz 1341, s. 42-54; M. Glünz, "Dichter und Dichterisches "Ich" Bei Qabûlî", *ZDMG Suppl.*, VIII (1990), s. 400-406; Abdulkadir Karahan, "Hâmîdî", *EL*² (İng.), III, 133-134; İskender Pala, "Kabûlî", *TDEA*, V, 66.

İSA KAYAALP

KÂBÛS b. VEŞMGÎR

(قابوس بن وشمگیر)

Ebü'l-Hasen Şemsü'l-meâlî
Kâbûs b. Veşmgîr b. Ziyâr el-Cilî
(ö. 403/1012)

Ziyârî emîri
(978-981, 998-1012).

Kardeşi Zahirüddeve Bihistûn'un (Bisütûn) 367'de (978) ölümü üzerine tahta çıktı; bu tarihten önceki hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Zahirüddeve'nin ölümünden sonra kayınpederi Dübâc b. Bânî Cîlî, Sâ mânîler'in de desteğini alarak Zahirüddeve'nin çocuk yaşta oğlunu tahta çıkarmak için teşebbüse geçti. Kâbûs da ordunun desteğini ve Ziyârî topraklarının Sâ mânî nüfuzuna girmesine engel olmak isteyen Buzeyhî Hükümdarı Adudüddeve'nin yardımını elde etti ve rakibine üstün gelerek Taberistan ve Cürcân Ziyârî emîri oldu (Receb 367 /